

JACEK GOŁACZYŃSKI

Uniwersytet Wrocławski

jacek.golaczynski@uwr.edu.pl

ORCID: 0000-0002-3295-7099

Własność jako prawo zabezpieczające w Polsce w okresie od 1946 do 1990 roku

Słowa kluczowe: prawo własności, przewłaszczenie na zabezpieczenie, zastrzeżenia prawa własności

PROPERTY AS A SECURITY RIGHT IN POLAND IN THE PERIOD FROM 1946 TO 1990

Abstract

An interesting issue related to the ownership right is whether it can fulfill the function of securing the realization of receivables. The point is to determine whether the ownership right may constitute a law securing compulsory payment of a debt, similarly to pledge rights (pledge, mortgage). This issue was the subject of practice already under the rule of property law of 1946 and the Civil Code of 1964 that is, throughout the period of the socialist economy.¹ Regulation of property rights in the Constitution of the People's Republic of Poland of 1952 and the Civil Code of 1964 was diversified due to the introduction of types of ownership (state, cooperative, individual and personal). Hence the important question whether property rights could be used as a security right at all times, or only with respect to individual or personal property? The property was used to secure credit and loans. Owing to the resolution of the Supreme Court of May 10, 1948, in the absence of an effective lien, the property became a legal means to secure the loan, similar to the German *Sicherungsuebereignung*. Such a function was fulfilled by the property right in the security transfer of property, both under the decree on property law of 1946 and under the Civil Code of 1964. Despite this, there was still a discussion about the admissibility of using the seizure of property taken over from German law, especially with regard to real estate. The prevailing view was that the collateral transfer could not be applied to state and cooperative property. The banks that granted loans at that

¹ Dekret z 11 października 1946 roku — o prawie rzeczowym (Dz.U. z 1946 r. Nr 57, poz. 319).

time were state-owned or cooperative entities. The loan was granted by a state-owned bank to a state legal person,² which was related to the theory of uniform state ownership, nationwide ownership, or state ownership.

Keywords: property right, transfer of the property as a security, reservation of ownership

Wprowadzenie

Przedmiotem opracowania jest przedstawienie ewolucji przewłaszczenia na zabezpieczenie w prawie polskim w okresie od 1946 do 1990 roku; celem badawczym zaś — ustalenie, czy we wskazanym okresie prawo własności mogło być wykorzystywane jako prawo zabezpieczające wierzycieli, w szczególności jej przymusową realizację. W omawianym okresie prawo własności podlegało licznym zmianom, co wynikało ze zmian ustrojowych i przejścia z systemu gospodarki wolnorynkowej do centralnie zarządzanej, w której znaczenie prawa własności „prywatnej” uległo istotnemu ograniczeniu na rzecz własności państwowej, społecznej.

1. Pojęcie prawa własności

Własność od najdawniejszych czasów stanowiła pojęcie rozumiane w różny sposób. Na jej ocenę wpływa, z jednej strony, perspektywa spojrzenia, z drugiej zaś — potrzeby doktrynalne. I tak własność jest postrzegana jako kategoria ekonomiczna i definiowana jak każda forma władania przez człowieka częściami przyrody mającymi wartość majątkową³. Dla prawnika własność stanowi podstawową formę władania częściami przyrody⁴. Może być postrzegana jako kategoria polityczna i społeczna — to bowiem, jaka w danym państwie przeważa forma własności, determinuje określony jej typ⁵. Własność nie jest instytucją stabilną i niezmienną; zakres i treść prawa własności kształtowały się bowiem wraz z historycznym rozwojem stosunków społeczno-ekonomicznych społeczeństw. Przemiany własnościowe rzutowały często na wzmocnienie lub osłabienie określonego typu własności w danym państwie⁶.

² J. Skąpski, *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, „Studia Cywilistyczne” 1969, nr 12–14, s. 309.

³ K. Marks, F. Engels: *Dzieła*, t. 13, Warszawa 1966, s. 708.

⁴ J. Ładosz, *Własność jako kategoria ekonomiczna a prawo własności*, [w:] *Własność i gospodarka a prawo*, Warszawa 1977, s. 157; por. W. Pańko, *Własność jako kategoria ekonomiczna a prawo własności*, „Prawo” 105, 1983, s. 153 n.

⁵ D. Mika, *Prawo własności w europejskiej konwencji praw człowieka*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 5, s. 25.

⁶ J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1976, s. 40.

Własność w okresie kształtowania się systemu kapitalistycznego uzyskała rangę kategorii naczelnej, stanowiącej podstawę ekonomiczną i prawną ustroju. Nienaruszalność systemu społeczno-ekonomicznego utożsamiano wręcz z nienaruszalnością prawa własności⁷.

Na tle rozważań o prawie własności omawiana jest kwestia jego funkcji zabezpieczającej wierzytelność. Zagadnieniem problemowym jest to, czy prawo własności może stanowić prawo zabezpieczające spełnienie wierzytelności, podobnie jak w przypadku praw zastawniczych. Wobec tego, że po 1945 roku przyjęto ujednoczone prawo rzeczowe, zawarte w dekrecie z 1947 roku o prawie rzeczowym, zawiązała się dyskusja, czy dopuszczalne jest stosowanie przewłaszczenia na zabezpieczenie na podstawie nowych przepisów⁸. Odnosiła się ona także do tego, czy taki sposób zabezpieczenia wierzytelności może być stosowany w gospodarce socjalistycznej na potrzeby zabezpieczenia kredytu. Przedmiotem analizy będzie zatem, na co już zwrócono uwagę, czy prawo własności mogło w czasie po przyjęciu dekretu o prawie rzeczowym, a następnie Kodeksu cywilnego⁹ pełnić funkcję zabezpieczającą. Czy dopuszczalne było stosowanie przejętego z prawa niemieckiego przewłaszczenia na zabezpieczenia¹⁰ oraz czy wykorzystywano prawo własności, już na gruncie Kodeksu cywilnego, dla zabezpieczenia zapłaty ceny przy zastrzeżeniu własności?

2. Prawo własności w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

W celu ustalenia wskazanych tez badawczych rozważania winny być poprzedzone omówieniem i oceną rozwiązań ustrojowych dotyczących prawa własności. I tak, Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 roku w art. 12 stanowiła, że „Polska Rzeczpospolita Ludowa uznaje i ochrania na podstawie ustaw indywidualną własność i prawo dziedziczenia ziemi, budynków i innych środków produkcji należących do chłopów, rzemieślników i chałupników”, a w art. 13 przewidziano także „poręczenie całkowitej ochrony własności osobistej oraz prawo dziedziczenia własności osobistej obywateli”. Uchwalając w latach 1989–1991 kolejne nowelizacje ustawy zasadniczej z 1952 roku, zmieniono ustrój społeczno-polityczny Polski. Ostatecznie w tym okresie dokonano siedmiu nowelizacji Konstytucji; dwie pierwsze, z 7 kwietnia (Dz. U. Nr 19, poz. 101) i 29 grudnia 1989 roku (Dz. U. Nr 75, poz. 444), odnosiły się do Konstytucji PRL. Kolejne — ze względu na zmianę nazwy państwa wprowadzoną w drugiej z nich — nowelizowały już Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej,

⁷ *Ibidem*, s. 42.

⁸ Dekret z 11 października 1946 roku — o prawie rzeczowym (Dz.U. z 1946 r. Nr 57, poz. 319).

⁹ Ustawa — Kodeks cywilny z 23 kwietnia 1964 roku (Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).

¹⁰ Niem. *Sicherungsuebereignung*.

co mogło budzić wątpliwości, ponieważ nadal obowiązywała ustawa zasadnicza z 22 lipca 1952 roku. Chodzi tu o ustawy o zmianie Konstytucji RP z 8 marca 1990 roku (Dz.U. z 1999 r. Nr 16, poz. 94), zmieniającą ustawę o zmianie Konstytucji (tę z 8 marca) z 11 kwietnia 1990 roku (Dz.U. z 1990 r. Nr 29, poz. 171) i kolejne — o zmianie Konstytucji RP: z 27 kwietnia 1990 roku (Dz. U. Nr 67, poz. 397), 19 kwietnia 1991 roku (Dz.U. z 1991 r. Nr 41, poz. 176) oraz 18 października 1991 roku (Dz.U. z 1991 r. Nr 119, poz. 514)¹¹. Przeprowadzenie tych zmian zakończyło byt prawno-ustrojowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Prócz własności społecznej i osobistej, określonej w art. 13 Konstytucji z 1952 roku, można było wyróżnić indywidualną. Dopiero zmiany społeczno-polityczne pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku doprowadziły do powrotu własności prywatnej. Mimo niejednorodności poglądów dotyczących samego pojęcia „własność prywatna” przyjmowano, że stanowi ona własność wszystkiego, co może należeć do jednostki ludzkiej, zatem zarówno środki produkcji, jak i konsumpcji¹². Istotne znaczenie odegrała w tym zakresie nowelizacja Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, dokonana ustawą z dnia 29 grudnia 1989 roku¹³ w jej art. 7, według którego „Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia i poręcza całkowitą ochronę własności osobistej. Wyłączenie jest dopuszczalne wyłącznie na cele publiczne i za słusznym odszkodowaniem”. Co prawda, ustawodawca nadal rozróżniał pojęcia własności (indywidualnej, społecznej) od osobistej, ale nie przewidziano już odmiennej ochrony własności z uwagi na jej postać. Podkreślenia wymaga także wprowadzony wymienioną nowelizacją ustawy zasadniczej (z 29 grudnia 1989 roku) art. 6 Konstytucji, według którego „Rzeczpospolita Polska gwarantuje swobodę działalności gospodarczej bez względu na formę własności; ograniczenie tej swobody może nastąpić tylko w ustawie”. Wcześniej już Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 4 października 1989 roku przeprowadził wykładnię przepisu art. 18 Konstytucji, wypowiadając się, iż pojęcie własności w rozumieniu prawa konstytucyjnego jest tożsame z pojęciem mienia i rozumie się przez nią wszelkie prawa majątkowe. Zatem pojęcie własności w rozumieniu art. 18 Konstytucji nie ogranicza się jedynie do pojęcia prawa własności z punktu widzenia prawa cywilnego¹⁴. Nadto Trybunał Konstytucyjny wypowiedział się też w kwestii interpretacji przepisu

¹¹ S. Rogowski, *Nowelizacje konstytucji z 22 lipca 1952 roku w latach 1989–1991*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2009, nr 12, s. 311; A. Rytel-Warzocho, *Reformy konstytucyjne w Polsce po 7 kwietnia 1989 roku*, „Toruńskie Studia Polsko-Włoskie” 17, 2022, s. 75–86; M. Haczkowska, *Zmiana konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej „w czasach zarazy”*, „Przegląd Prawa i Administracji” 123, 2022, s. 147–165.

¹² J. Ignatowicz, *op. cit.*, s. 52. Autor podaje również ujęcie własności prywatnej jako należących do poszczególnych obywateli środków produkcji. Inaczej S. Wójcik, *Problem pojęcia własności prywatnej w III Rzeczypospolitej Polskiej*, „Rejent” 1991, nr 9–12, s. 7.

¹³ Dz.U. z 1989 r. Nr 75, poz. 444.

¹⁴ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 października 1989 roku (k 3/88, OTK 1989).

art. 7 Konstytucji, twierdząc, że ustanawia on konstytucyjną, a więc wzmoczoną, ochronę własności, dopuszczając wywłaszczenie wyłącznie na cele publiczne i za słusznym odszkodowaniem¹⁵. Z przepisów Konstytucji wynika zatem zasada ochrony własności, niezależnie od typu.

Konstytucja PRL nie używała terminu „własność ogólnonarodowa” ani nawet „własność państwowa”. W art. 8 Konstytucji PRL używa się natomiast pojęcia „mienie ogólnonarodowe”, co mogło oznaczać także własność ogólnonarodową. Własność państwowa może być przedmiotem władztwa jedynie państwa ludowego jako organizacji politycznej obejmującej całe społeczeństwo. Można było zatem stwierdzić, że terminy „własność państwowa” i „mienie ogólnonarodowe” nie kolidują z terminologią ustawy zasadniczej i mają zamienny, synonimiczny charakter — w ten sposób stosuje je także Kodeks cywilny w art. 126, 128, 44¹⁶. Przyjmowano w literaturze prawniczej obozu socjalistycznego, że państwo socjalistyczne, tworząc sieć swoich organów i przekazując im w zarząd całość mienia państwowego, dokonując dystrybucji i redystrybucji środków trwałych i obrotowych między te organy, występuje jednocześnie jako podmiot władzy państwowej i jako podmiot prawa własności¹⁷. Co do własności spółdzielczej — w literaturze okresu PRL ujmowano to pojęcie różnie. I tak, w referacie KNP PAN z 1953 roku przyjęto, że z ekonomicznego punktu widzenia mienie określonej organizacji spółdzielczej stanowi własność jej członków, natomiast z prawnego punktu widzenia podmiotami własności spółdzielczej nie będą członkowie spółdzielni, ale sama spółdzielnia jako osoba prawna¹⁸. Natomiast w tej kwestii wyrażono pogląd, że z ekonomicznego punktu widzenia mienie organizacji spółdzielczej stanowi własność członków tej organizacji i może być traktowane jak mienie spółki posiadającej osobowość prawną. Jednak takie mienie pozostawało w kolizji z zasadami ustroju spółdzielczego — w przypadku bowiem likwidacji spółdzielni, inaczej niż w sytuacji rozwiązania spółki, jej członek może domagać się jedynie wypłaty udziałów, a pozostały majątek spółdzielni zostaje przeznaczony na cele społeczne, co wynika z art. 82 ustawy o spółdzielniach i ich związkach. W przypadku utraty członkostwa były już członek może domagać się jedynie wypłaty udziału, nie ma już uprawnienia do podziału funduszu zasobowego czy innego mienia spółdzielni (art. 23 ustawy o spółdzielniach i ich związkach)¹⁹. Istotne znaczenie w okresie PRL miała także własność indywidualna. I tak, w rozumieniu art. 17 Konstytucji przyjmowano, że własność ta dotyczy drobnych wytworów i własność kapitalistyczną, ale pogląd ten poddawano krytyce, zarzucając

¹⁵ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 maja 1990 roku (k 1/90, OTK 1990); por. też E. Gdulewicz, W. Osłowski, W. Skrzydło, *Prawo konstytucyjne*, Lublin 1994, s. 183–185.

¹⁶ J. Wasilkowski, [w:] *System prawa cywilnego*, t. 2, Warszawa-Wrocław 1977, s. 56 n.

¹⁷ A. Wieniediktow, *Gosudarstwennaja socjalistическая sobwstwiennost*, Moskwa 1948, s. 317 n.; cyt. za: J. Wasilkowski, *op. cit.*, s. 58.

¹⁸ *Zagadnienie prawne Konstytucji PRL*, t. 1, Warszawa 1954, s. 66.

¹⁹ J. Wasilkowski, *op. cit.*, s. 76.

mu, że w sytuacji istnienia sojuszu robotniczo-chłopskiego, czyli drobnych wytwórców rolnych z robotnikami, te dwie postaci własności muszą być traktowane odrębnie²⁰. Jako podmioty własności indywidualnej, według art. 17 Konstytucji PRL, chłopów, rzemieślników i chałupników wskazywano ziemię, budynki i inne środki produkcji należące właśnie do tych podmiotów. W ślad za tą regułą konstytucyjną podążał także Kodeks cywilny, który w art. 130 stanowił, że grunty, budynki i inne środki produkcji, niebędące wyłącznym przedmiotem własności społecznej, mogą być — na podstawie i w granicach ustaw — przedmiotem własności indywidualnej osób fizycznych. W końcu z art. 18 Konstytucji PRL można wyprowadzić wniosek, że dopuszczano w ustroju socjalistycznym istnienie tak zwanej własności osobistej. Z Konstytucji PRL w brzmieniu z 1976 roku wynika wyodrębnienie także mienia ogólnonarodowego (art. 12) oraz własności społecznej (art. 16), a także własności indywidualnej (art. 17 i 15 pkt 3 Konstytucji PRL). Natomiast własnością osobistą była wszelka własność przedmiotów osobistego spożycia przysługująca jednostce, bez względu na to, z jakich stosunków podziału ta forma własności wynika. Przedmiotem własności osobistej są dobra majątkowe należące do osób fizycznych i mające charakter osobistego spożycia. W ślad za rozwiązaniami konstytucyjnymi Kodeks cywilny formułuje ogólną zasadę w art. 132 § 1, według którego własnością osobistą jest własność rzeczy przeznaczonych do zaspokajania osobistych potrzeb materialnych i kulturalnych właściciela i jego bliskich²¹.

Po nowelizacji Kodeksu cywilnego z 1990 roku nie reguluje on już podziału na poszczególne typy własności. Ustawa z dnia 28 lipca 1990 roku o zmianie ustawy — Kodeks cywilny (Dz.U. z 1990 r. Nr 55, poz. 324) uchyliła bowiem przepisy art. 126–134, stanowiące regulację własności państwowej, spółdzielczej i indywidualnej. Kodeks cywilny formułuje natomiast definicję prawa własności poprzez wskazanie jego treści. Treść prawa własności została określona w przepisie art. 140 k.c. poprzez ujęcie jej strony pozytywnej (całości kształtu uprawnień właściciela) i negatywnej (zakazu naruszania prawa własności przez osoby trzecie). Przepis art. 140 k.c. brzmi:

W granicach określonych przez ustawy i zasady współzycia społecznego właściciel może, z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może prawem rozporządzać.

²⁰ *Zagadnienia prawne konstytucji PRL*, s. 76–77. Zob. także J. Górski, *Kilka uwag w sprawie własności (na marginesie projektu Konstytucji PRL, „Nowe Drogi” 1951, nr 6; J. Wasilkowski, Typy i formy własności w projekcie konstytucji PRL, „Państwo i Prawo” 1952, nr 3; idem, [w:] System prawa cywilnego*, s. 84.

²¹ Zob. także J. Wasilkowski, [w:] *System prawa cywilnego*, s. 93–94; S. Grzybowski, [w:] *Zagadnienia prawne konstytucji PRL*, s. 17 n.

Sformułowanie przepisu art. 140 k.c. opiera się na poglądzie, że treść prawa własności nie jest sumą uprawnień, lecz możliwie najpełniejszą formą zawłaszczenia przedmiotów materialnych²².

Zgodnie z założeniami Kodeksu cywilnego prawo własności (art. 140) posiada (i posiada) cztery cechy. Po pierwsze, prawo własności rzeczy; po drugie, jest prawem skutecznym względem wszystkich (*erga omnes*); po trzecie, własność jest prawem umożliwiającym korzystanie z rzeczy, pobieranie z niej pożytków i rozporządzanie nią; po czwarte, własność zarówno w ujęciu pozytywnym, jak i negatywnym jest prawem, które podlega ograniczeniom wynikającym z ustaw, zasad współżycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa własności.

Z punktu widzenia dopuszczalności przewłaszczenia na zabezpieczenie znaczenie miała kwestia, czy takie wykorzystanie własności nie jest sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa własności. Pojęcie to, obok zasad współżycia społecznego, dookreśla treść i sposób wykonania prawa własności *in concreto*. Społeczno-gospodarcze przeznaczenie danego prawa własności wyznaczać będzie konkretna rzecz stanowiąca przedmiot prawa własności. Inne będzie społeczno-gospodarcze przeznaczenie własności nieruchomości rolnej, inne natomiast — nieruchomości przeznaczonej na cele mieszkaniowe itp.²³ O społeczno-gospodarczym przeznaczeniu prawa własności decyduje również typ własności. Odmienne jest bowiem społeczno-gospodarcze przeznaczenie własności państwowej, komunalnej i prywatnej²⁴. Własność państwowa w gospodarce wolnorynkowej winna spełniać funkcje nieprodukcyjne, chyba że szczególne względy tego wymagają. Natomiast państwo może być właścicielem środków służących do obrony obywateli, bezpieczeństwa kraju, administracji, szkolnictwa. Państwo, mając do dyspozycji na przykład własność nieruchomości, winno dążyć do przekazania jej obywatelom dla określonych celów²⁵. Ustalenie zatem jednolitego społeczno-gospodarczego przeznaczenia własności z uwagi na typ własności państwowej jest trudne. Pomocne będzie w tym wypadku ustalenie konkretnego przedmiotu własności. Społeczno-gospodarczym przeznaczeniem własności komunalnej jest realizacja zadań gminy, zgodnie z przepisami o samorządzie terytorialnym z 8 marca 1990 roku (Dz.U. z 1990 r. Nr 16, poz. 95 z późn. zm.).

²² J. Wasilkowski, *Prawo własności w PRL. Zarys wykładu*, Warszawa 1969, s. 103; J. Gołaczyński, *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, Warszawa 2004, s. 35 n.

²³ J. Ignatowicz, *op. cit.*, s. 75; J. Wasilkowski, *Prawo własności...*, s. 108 n.; J.S. Piąkowski, [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 2, Warszawa 1986, s. 50; T. Dybowski, *Zasady współżycia społecznego i społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa a prawo własności*, „Nowe Prawo” 1967, nr 6, s. 733 n.

²⁴ Z.K. Nowakowski, *Prawo rzeczowe. Zarys wykładu*, Warszawa 1969, s. 62–63. Autor uważa, że społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa własności winno być postrzegane przez określenie przedmiotu własności i jej typu, co wyjaśnia w oparciu o istniejące wówczas w Kodeksie cywilnym typy własności: ogólnonarodowej, spółdzielczej, indywidualnej, osobistej. Podobnie wypowiedział się T. Dybowski, *op. cit.*, s. 733–734.

²⁵ J. Ignatowicz, *op. cit.*, s. 56–57.

Również w tym wypadku o społeczno-gospodarczym przeznaczeniu będzie decydował przedmiot własności komunalnej. Inne będzie społeczno-gospodarcze przeznaczenie własności na przykład budynków będących siedzibą władz gminy, inne zaś — gruntów oddawanych obywatelom w użytkowanie wieczyste dla celów mieszkaniowych. Społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa własności prywatnej jest realizacja zamierzeń podmiotów tego typu własności oraz jej przedmiot. Z uwagi na potencjalną różnorodność podmiotów własności prywatnej trudno skonstruować jednolite pojęcie społeczno-gospodarczego przeznaczenia tego prawa. Jak wskazano, pojęcie własności prywatnej nie jest jednoznacznie określone w doktrynie, toteż można uznać, że to bądź własność środków produkcji, bądź własność wszystkiego, co może należeć do człowieka (zarówno własność środków produkcji, jak i środków konsumpcyjnych)²⁶.

Zatem analiza konkretnego prawa własności prywatnej danego podmiotu i przedmiotu umożliwi określenie społeczno-gospodarczego przeznaczenia tego prawa. Inne będzie bowiem społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa własności nieruchomości należącej do spółki prawa handlowego prowadzącej na tejże nieruchomości działalność gospodarczą, a inne — należącej do osoby fizycznej przeznaczonej dla zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych.

3. Własność jako prawo zabezpieczające w PRL

Sytuacja prawna w obrębie prawa rzeczowego uległa zasadniczej zmianie wraz z uchwaleniem zunifikowanego prawa rzeczowego z 11 października 1946 roku, które weszło w życie 1 stycznia 1947 roku (Dz.U. z 1947 r. Nr 57, poz. 319). Wówczas instytucje kredytowe działające na obszarach byłej dzielnicy zaboru niemieckiego zaczęły mieć obawy, czy w świetle nowego prawa rzeczowego umowy przenoszące własność na zabezpieczenie są ważne. Na prośbę banków minister sprawiedliwości wystąpił do Sądu Najwyższego z pytaniem prawnym: „Czy dopuszczalne jest zabezpieczenie wierzytelności przez przeniesienie na wierzyciela prawa własności rzeczy ruchomej z równoczesnym ustanowieniem zobowiązania wierzyciela do korzystania z prawa własności tylko w granicach umowy stron?”. Sąd Najwyższy wypowiedział się w tej sprawie, wydając zasadę prawną z dnia 10 maja 1948 roku, „że zabezpieczenie wierzytelności przez przeniesienie własności rzeczy ruchomej z równoczesnym ustanowieniem zobowiązania wierzyciela do korzystania z prawa własności tylko w granicach umowy stron jest dopuszczalne”²⁷.

²⁶ *Ibidem*, s. 51–54. Odmienne S. Wójcik, *op. cit.*, s. 7.

²⁷ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 1948 roku (OSN 1948, poz. 56).

Pogląd Sądu Najwyższego znalazł również aprobatę wielu autorów²⁸. Od tego momentu przewłaszczenie na zabezpieczenie stało się powszechnie stosowaną formą zabezpieczenia wierzytelności ujmowaną w instrukcjach bankowych dotyczących prawnych form zabezpieczeń wierzytelności²⁹.

Powstał także problem związany z dopuszczalnością przewłaszczenia własności nieruchomości na zabezpieczenie. I tak, w tej kwestii Sąd Najwyższy w wyroku z 3 lutego 1960 roku nie zajął jednoznacznego stanowiska, ale już w wyroku z 24 kwietnia 1964 roku wypowiedział się stanowczo przeciwko dopuszczalności takiego przewłaszczenia³⁰. Problem ten nadal jednak budził wątpliwości w doktrynie³¹, a dotyczyły one przede wszystkim zastrzeżenia warunku do powrotnego przeniesienia własności. Przepis art. 45 § 1 prawa rzeczowego ustanawiał bowiem zakaz przeniesienia własności nieruchomości pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu.

Po wejściu w życie w dniu 1 stycznia 1965 roku Kodeksu cywilnego z 1964 roku praktyka zaczęła odchodzić od stosowania przewłaszczenia ruchomości na zabezpieczenie³². Według Józefa Skąpskiego na utratę popularności tej formy zabezpieczenia mogły wpłynąć następujące czynniki. Po pierwsze, w zarządzeniu naczelnego dyrektora Banku Inwestycyjnego nr 1/65 z dnia 2 stycznia 1965 roku oraz nr 7/66 z dnia 1 lutego 1966 roku w sprawie prawnego zabezpieczenia kredytów bankowych przewłaszczenie na zabezpieczenie nie zostało już ujęte w katalogu zabezpieczeń kredytów. Następnie w zarządzeniu prezesa Narodowego Banku Polskiego nr A/17-II/17 z dnia 30 czerwca 1966 roku w sprawie prawnego zabezpieczenia kredytów brak jest również przewłaszczenia na zabezpieczenia jako prawnej formy zabezpieczenia kredytów. Podobnie instrukcja kredytowa Centralnego Związku Spółdzielni Oszczędnościowo-Pożyczkowych z 1967 roku nie wymienia stosowanej powszechnie do tej pory formy zabezpieczenia, jaką było przewłaszczenie na zabezpieczenie. W uzasadnieniu wspomnianego zarządzenia prezesa Narodowego Banku Polskiego wypowiedziano się, iż wobec tego, że przepisy Kodeksu cywilnego nie przewidują zabezpieczenia wierzytelności w formie przewłaszczenia na zabezpieczenie, umowy powierniczego

²⁸ J. Namitkiewicz, *Zagadnienie „przeniesienia własności na zabezpieczenie” na gruncie prawa polskiego*, „Przegląd Notarialny” 2, 1948, z. 11–12; W. Prądzyński, *Powiernicze przeniesienie własności celem zabezpieczenia wierzytelności*, „Przegląd Notarialny” 1, 1947, z. 3.

²⁹ J. Skąpski, *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, „Studia Cywilistyczne” 1969, nr 12–14, s. 306. Por. na przykład Zarządzenie prezesa NBP nr A/51-II/38 z dnia 15 października 1960 roku w sprawie kredytowania przedsiębiorstw.

³⁰ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 1964 roku (II CR 178/64 OSPiKA 1965, nr 11, poz. 229).

³¹ A. Ohanowicz, *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 1964 roku*, OSPiKA 1965, nr 11, s. 490 n.; W. Siedlecki, *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 1960 roku*. 3 CO 27/57, OSPiKA 1961, poz. 75.

³² J. Skąpski, *op. cit.*, s. 306.

przewłaszczenia na zabezpieczenie powinny być zastąpione umowami o ustanowienie prawa zastawu³³.

Należy też odnotować, że art. 308 k.c., art. 38 ustawy o NBP z dnia 2 grudnia 1958 roku (Dz.U. z 1958 r. Nr 72, poz. 356) i art. 19, 31 i 35 ustawy o prawie bankowym z dnia 13 kwietnia 1966 roku (Dz.U. z 1966 r. Nr 20, poz. 121) przewidywały ustanowienie w celu zabezpieczenia udzielonych kredytów prawa zastawu na rzeczach ruchomych z pozostawieniem rzeczy w posiadaniu zastawcy lub osoby trzeciej³⁴. Jednakże do odejścia od przewłaszczenia na zabezpieczenie przyczyniły się również głosy doktryny³⁵. Przewłaszczenie na zabezpieczenie mogło okazać się nieskuteczną formą zabezpieczenia wierzytelności kredytowej, ponieważ kredytobiorca mógł odmówić wydania rzeczy i wówczas zaspokojenie wierzytelności następowało dopiero po przeprowadzeniu postępowania windykacyjnego.

W tym czasie formułowano także argumenty, że bank będzie musiał, w wypadku niespłacenia kredytu przez dłużnika, dokonać zbycia przewłaszczonej rzeczy, co budzi wątpliwości wobec zasady specjalnej zdolności prawnej osób prawnych. W końcu wątpliwe wydawało się stosowanie przewłaszczenia na zabezpieczenie jako formy zabezpieczenia kredytu udzielonego przez bank państwowy państwowej osobie prawnej³⁶, co wiązało się z teorią jednolitej własności państwowej, ogólnonarodowej czy państwowej.

Od przełomu lat 1989 i 1990 — to jest od rozpoczęcia w naszym kraju zmian politycznych i gospodarczych, wraz z rosnącymi potrzebami praktyki instytucja zabezpieczenia wierzytelności, jaką jest przewłaszczenie na zabezpieczenie, stała się ponownie udziałem praktyki i przedmiotem rozstrzygnięć Sądu Najwyższego oraz głosów doktryny³⁷.

³³ J. Gołaczyński, *op. cit.*, s. 36.

³⁴ J. Skąpski, *op. cit.*, s. 309 n.

³⁵ *Ibidem*, s. 308. Tak także A. Stelmachowski, *Klauzule generalne w kodeksie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1965, nr 1, s. 19.

³⁶ J. Skąpski, *op. cit.*, s. 309.

³⁷ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 19 listopada 1992 roku (II CRN 87/92 OSN 1993, nr 5, poz. 89); Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 1993 roku (III CZP 54/93, OSPiKA 1994, nr 10, poz. 176); Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 1995 roku (I CR 7/95 OSN 1995, nr 12, poz. 183); Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1995 roku (III CZP 125/95 OSN 1996, nr 1, poz. 11); M. Strus, *Dwa sposoby powierniczego zabezpieczenia kredytu*, „Palestra” 1992, nr 11–12; G. Bieniek, *Zabezpieczenie wierzytelności pieniężnych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1992, nr 12; W.A. Brzozowski, *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, „Firma” 1992, nr 7–8; J. Pazdan, *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, „Rejent” 1994, nr 1; A. Zieliński, *Charakter prawny przewłaszczenia na zabezpieczenie wierzytelności oraz jego skutki prawne*, „Przegląd Sądowy” 1995, nr 3; A. Kappes, *Wybrane problemy stosowania zabezpieczeń wierzytelności na zbiorze rzeczy o zmiennym składzie*, „Palestra” 1995, nr 11–12; R. Rykowski, *Dopuszczalność przewłaszczenia na zabezpieczenie nieruchomości*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1995, nr 6; A. Szlęzak, *Przewłaszczenie na zabezpieczenie rzeczy przyszłych, rzeczy oznaczonych co do gatunku oraz nieruchomości*, „Rejent” 1995, nr 2; A. Szpunar, *O powierniczych czynnościach prawnych*, „Rejent” 1993, nr 11; J. Skąpski, *op. cit.*; K. Gandor, *Sprzedaż na raty. Problemy organizacyjne i prawne*, Warszawa 1966; J. Gołaczyński, *Przeniesienie własności nieruchomości na*

Wydaje się, że nikt w tym czasie nie kwestionował stosowania powierniczego przeniesienia własności na zabezpieczenie. Dyskusja natomiast odnosiła się do tego, czy przedmiotem przewłaszczenia mogą być nieruchomości³⁸. Duże znaczenie dla ponownego upowszechnienia się przewłaszczenia na zabezpieczenie miało orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 19 listopada 1992 roku, w którym wypowiedział się, że przewłaszczenie na zabezpieczenie jest dopuszczalną formą zabezpieczenia wierzytelności³⁹.

4. Funkcja zastrzeżenia prawa własności rzeczy sprzedanej

Sprzedaż mogła być połączona z elementem kredytowym, czyli wówczas, gdy zapłata całości lub części ceny miała nastąpić w przyszłości, mogła być powiązana z zastrzeżeniem prawa własności. I tak, na podstawie art. 590 k.c. „jeżeli sprzedawca zastrzegł sobie własność sprzedanej rzeczy ruchomej, aż do uiszczenia ceny, poczytuje się w razie wątpliwości, że przeniesienie własności rzeczy nastąpiło pod warunkiem zawieszającym”⁴⁰. W sytuacji, gdy strony zawierały umowę sprzedaży rzeczy oznaczonych co do tożsamości, własność przechodziła na nabywcę z chwilą ziszczenia się warunku. Strony zastrzegały w takim wypadku, że skutki prawne w postaci przejścia własności będą uzależnione od ziszczenia się warunku zawieszającego, czyli zapłaty ceny. Natomiast gdy przedmiotem umowy sprzedaży z zastrzeżeniem własności były rzeczy oznaczone co do gatunku, prawo własności przejdzie nie z chwilą ziszczenia się warunku zawieszającego, lecz

zabezpieczenie, „Rejent” 1994, nr 5; *idem*, *Przewłaszczenie ruchomości na zabezpieczenie*, „Rejent” 1995, nr 1, *idem*, *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 1993 roku. III CZP 54/93*, OSPiKA 1994, poz. 176; E. Niezbecka, *Przewłaszczenie na zabezpieczenie w stosunkach bankowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin-Polonia, Sectio G” 41, 1994, nr 1.

³⁸ Pogląd o możliwości stosowania przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie wypowiedział na przykład A. Ohanowicz (*Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 1964 roku*, OSPiKA 1965, nr 11); M. Strus (*Dwa sposoby powierniczego zabezpieczenia kredytu*, „Palestra” 1992, nr 11–12, s. 34); G. Bieniek (*op. cit.*, s. 71–72); A. Brzozowski (*op. cit.*, s. 47); J. Gołaczyński (*Przeniesienie własności nieruchomości...*, s. 45 n.); A. Szlęzak (*op. cit.*, s. 127 n.); R. Rykowski (*op. cit.*, s. 20 n.); E. Niezbecka (*op. cit.*, s. 190); J. Pazdan (*op. cit.*); E. Gniewek (*Kodeks cywilny. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe*, Kraków 2001), M. Bączyk, E. Fojcik-Mastalska, L. Góral, Z. Ofiarski, J. Pisuliński, W. Pyziół (*Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 432–433).

³⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 listopada 1992 roku (II CRN 87/92, OSN 1993, nr 5, poz. 89).

⁴⁰ Tak pojmujesz się powszechnie charakter prawny zastrzeżenia prawa własności w literaturze. Por. R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania*, Poznań 1948, s. 104; A. Kunicki, *Skutki prawne zastrzeżenia prawa własności*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 29, 1967, nr 2, s. 35; W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1994, s. 298; Z. Radwański, J. Panowicz-Lipska, *Zobowiązania — część szczegółowa*, Warszawa 1996, s. 80.

konieczne jest dokonanie jeszcze przeniesienia posiadania rzeczy⁴¹. Jednak skoro znajduje się ona już we władaniu nabywcy, to przeniesienie posiadania następuje w drodze art. 351 k.c., przez samą umowę między posiadaczem samoistnym a posiadaczem zależnym lub dzierżycielem. W tej sytuacji nabywca do czasu zapłaty ceny, to jest — ziszczenia się warunku zawieszającego, jest dzierżycielem.

Zastrzeżenie prawa własności kształtuje stosunek stron na zasadach przewidzianych w przepisach Kodeksu cywilnego, o ile strony inaczej tego stosunku nie określiły. I tak mogły nadać zastrzeżeniu prawa własności charakter warunku rozwiązującego, bądź jako prawo odkupu lub pierwokupu⁴².

Zastrzeżenie prawa własności przy umowie sprzedaży dokonywane było przez sprzedawcę w celu zapobieżenia swobodnemu rozporządzaniu rzeczą przez kupującego do czasu zapłaty ceny⁴³. Instytucja zastrzeżenia prawa własności rzeczy sprzedanej występowała w obrocie cywilnoprawnym, zwłaszcza przy sprzedaży ratalnej (także dzisiaj można to spotkać). Przy tej okazji podnoszono w doktrynie pytanie, czy w warunkach sprzedaży ratalnej należało stosować jako zabezpieczenie wierzytelności o zapłatę ceny prawo własności, czy zgodnie z art. 588 § 2 k.c. ustawowe prawo zastawu na rzecz banku kredytującego sprzedaż⁴⁴. Problem ten powstawał jedynie wtedy, gdy sprzedawca nie kredytował sprzedaży, a czynił to bank. W tej kwestii Karol Gandor opowiadał się za stosowaniem własności jako prawa zabezpieczającego wierzytelność o zapłatę ceny, twierdząc, że prawo własności stanowiło silniejsze zabezpieczenie niż zastaw ustawowy. Do czasu wykonania przez kupującego ciężących na nim, a wynikających z umowy, obowiązków właścicielem rzeczy ruchomej pozostaje sprzedawca. Kupujący nie jest natomiast pozbawiony możliwości gospodarczego korzystania z niej, zgodnie z jej przeznaczeniem. Kupującemu bowiem zależy bardziej na możliwości korzystania z rzeczy niż na samym prawie własności⁴⁵. Należy zauważyć, że zastrzeżenie prawa własności rzeczy sprzedanej uzyskuje skuteczność wobec wierzycieli kupującego dopiero po spełnieniu wymogów co do formy z art. 590 k.c. Zastrzeżenie własności rzeczy sprzedanej dla swej ważności nie wymaga żadnej szczególnej formy. Dla celów dowodowych zastrzeżenie winno być dokonane w formie pisemnej, w wypadku wydania rzeczy kupującemu. Dla zapewnienia natomiast skuteczności zastrzeżenia prawa własności wobec wierzycieli kupującego wymagana jest forma pisemna z datą pewną⁴⁶.

Zastrzeżenie prawa własności było (i jest obecnie) skutecznym sposobem zabezpieczenia wierzytelności o zapłatę ceny. Sprzedający bowiem, będąc

⁴¹ A. Kunicki, *op. cit.*, s. 35–36.

⁴² *Ibidem*, s. 35.

⁴³ W. Czachórski, *op. cit.*, s. 298.

⁴⁴ K. Gandor, *Sprzedaż na raty*, Warszawa 1966, s. 162 n.; odmiennie A. Szpunar, [w:] *W sprawie zabezpieczeń przy sprzedaży na raty*, „Państwo i Prawo” 1963, nr 3, s. 527–528.

⁴⁵ K. Gandor, *op. cit.*, s. 166; G. Bieniek, *op. cit.*, s. 72–73.

⁴⁶ G. Bieniek, *op. cit.*, s. 73.

właścicielem, może bez potrzeby wytaczania powództwa jak w przypadku zastawu ustawowego (art. 588 § 2 k.c.) zrealizować swoją wierzytelność, żądając wydania rzeczy (art. 591 k.c.), a następnie dokonując sprzedaży (z wolnej ręki lub w drodze zwykłej licytacji). W przypadku gdy wierzyciele kupującego skierują egzekucję do rzeczy będącej własnością sprzedającego, wówczas sprzedającemu przysługuje wystąpienie z powództwem o zwolnienie tego przedmiotu od egzekucji (powództwo ekscydencyjne z art. 841 k.p.c.)⁴⁷. Zastrzeżenie prawa własności rzeczy sprzedanej daje również sprzedawcy prawo, zgodnie z art. 591 k.c., domagania się od kupującego odpowiedniego wynagrodzenia za zużycie lub uszkodzenie rzeczy. Z żądaniem takim sprzedający może wystąpić w chwili odbioru rzeczy.

6. Funkcja prawa własności w umowie przewłaszczenia na zabezpieczenie

Podobne funkcje co przy sprzedaży z zastrzeżeniem prawa własności pełniło prawo własności w umowie przewłaszczenia na zabezpieczenie. Umowa ta miała na celu (i obecnie także ma) zabezpieczenie jakiegokolwiek wierzytelności, nie zaś tylko wierzytelności o zapłatę ceny w umowie sprzedaży. Zwykle w praktyce była to wierzytelność o zwrot kredytu bądź pożyczki udzielonej przez bank. Cechą charakterystyczną przewłaszczenia na zabezpieczenie jako formy prawnej zabezpieczenia wierzytelności jest wykorzystanie prawa własności jako prawa zabezpieczającego. Należało jednak rozważyć, czy prawo własności mogło stanowić prawo spełniające funkcję zabezpieczającą. Po omówieniu instytucji zastrzeżenia prawa własności rzeczy sprzedanej należało przyjąć, że sam ustawodawca zdecydował się w tym jedynym przypadku wykorzystać prawo własności jako prawo zabezpieczające określoną wierzytelność. W sytuacji zastrzeżenia prawa własności rzeczy sprzedanej społeczno-gospodarczym przeznaczeniem własności było właśnie zabezpieczenie wierzytelności. Podobnie zatem w umowie przewłaszczenia na zabezpieczenie własność mogła być wykorzystana jako prawo zabezpieczające i takie stosowanie odpowiadało jej społeczno-gospodarczym przeznaczeniom. W tej kwestii reprezentowano jednak różne poglądy. I tak, uznawano, że wątpliwe jest, aby społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa własności było uzupełnianie (lub działanie *in fraudem legis*) przepisów o zastawie⁴⁸. Odmienne uważano, że własność może być zabezpieczeniem wierzytelności, a w porównaniu z zastawem stanowi jedynie intensywniejszą formę zabezpieczenia⁴⁹.

⁴⁷ K. Gandor, *op. cit.*, s. 172–173.

⁴⁸ A. Stelmachowski, *op. cit.*, s. 19.

⁴⁹ J. Skąpski, *op. cit.*, s. 315; *idem*, *Zastaw na rzeczach ruchomych według kodeksu cywilnego. Zagadnienia wybrane*, „Studia Iuridica” 1966, nr 8, s. 172 n.

Jak już zaznaczono, społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa własności stanowiło, z jednej strony, kategorię określającą treść prawa własności, z drugiej zaś — pewną dyrektywę określającą sposób wykonania tego prawa. Społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa własności było dookreślone przez typ własności i jej przedmiot, w ujęciu indywidualnym⁵⁰. Zmierzając do ustalenia celu społeczno-gospodarczego prawa własności, należało zawsze mieć na uwadze typ własności. W przypadku własności państwowej przewłaszczenie na zabezpieczenie dokonywane przez przedsiębiorstwa państwowe na rzecz państwowych banków było dyskwalifikowane z uwagi na problemy związane z przenoszeniem prawa zarządu własnością państwową⁵¹. W okresie transformacji społeczno-politycznej, na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku banki państwowe przechodziły prywatyzację kapitałową, czyli problem możliwości przewłaszczenia na zabezpieczenie w celu uzyskania kredytu przez przedsiębiorstwo państwowe zaczął odgrywać mniejszą rolę. Tym bardziej że przedsiębiorstwa państwowe zaczęły prowadzić działalność jako spółki z kapitałem Skarbu Państwa, ponosząc samodzielnie odpowiedzialność za swoje zobowiązania.

Największe znaczenie praktyczne miało przewłaszczenie na zabezpieczenie rzeczy będących własnością indywidualną lub osobistą. Właściciel mógł zatem rozporządzać swoją rzeczą w granicach określonych przez przepis art. 140 k.c. Nie było podstaw, by z jednej strony, zezwalać właścicielowi na obciążenie rzeczy ograniczonym prawem rzeczowym dla zabezpieczenia wierzytelności (na przykład zastawem), a z drugiej — odmawiać rozporządzenia rzeczą w tym samym celu (przewłaszczenie na zabezpieczenie). Zarówno w przypadku zastawu, jak i przewłaszczenia na zabezpieczenie własność miała bowiem takie samo społeczno-gospodarcze przeznaczenie⁵².

W doktrynie cywilistycznej przed 1990 rokiem przyjmowano, że mogły się zdarzyć wypadki, kiedy przeniesienie własności na zabezpieczenie byłoby sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa własności. I tak, wykorzystanie własności nieruchomości rolnej dla zabezpieczenia wierzytelności mogło być sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem własności. W kwestii tej istnieją również rozbieżne poglądy. Przyjmowano, że pod znakiem zapytania stoi instytucja przewłaszczenia na zabezpieczenie usankcjonowana uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 1948 roku, a to z uwagi na wątpliwości, czy społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa własności jest uzupełnianie przepisów o zastawie, choć instytucja ta okazała się przydatna w praktyce przy sprzedaży ratalnej samochodów w systemie ORS⁵³. Odmienne uważano, że

⁵⁰ T. Dybowski, *op. cit.*, s. 733; Z.K. Nowakowski, *op. cit.*, s. 62; J.S. Piątowski, *op. cit.*, s. 50; J. Wasilkowski, *Prawo własności...*, s. 108.

⁵¹ J. Skąpski, *Przewłaszczenie...*, s. 309.

⁵² K. Gandor, *op. cit.*, s. 162.

⁵³ A. Stalmachowski, *op. cit.*, s. 19.

prawo własności może być wykorzystane dla zabezpieczenia wierzytelności — ustawodawca przewidział wykorzystanie własności dla zabezpieczenia wierzytelności przy sprzedaży z zastrzeżeniem własności⁵⁴.

Podsumowanie

Prawo własności w okresie po 1946 roku, przez cały okres ustroju socjalistycznego w Polsce pełniło funkcję zabezpieczającą — podobnie jak zastaw i hipoteka, czyli prawa zastawnicze. Dopuszczalność stosowania prawa własności dla zabezpieczenia kredytu była przedmiotem ożywionej dyskusji, zwłaszcza po wydaniu przez Sąd Najwyższy uchwały z 1948 roku, w której dopuścił stosowanie tej formy zabezpieczenia wierzytelności odnośnie do rzeczy ruchomych. Natomiast kontestowano możliwość przeniesienia własności nieruchomości jako sposobu zabezpieczenia ze względu na istniejący na gruncie dekretu o prawie rzeczowym z 1946 roku oraz na podstawie Kodeksu cywilnego z 1964 roku zakaz przeniesienia własności nieruchomości z zastrzeżeniem warunku. Istotne znaczenie miało także i to, że przewłaszczenie nie było stosowane w sytuacji, gdy dłużnikiem był podmiot państwowy, z uwagi na koncepcję jednolitej własności państwowej. Stosowano zatem przewłaszczenie na zabezpieczenie, jak obecnie zastaw rejestrowy czy zwykły, dla zabezpieczenia kredytów na cele osobiste.

Bibliografia

- Agopszowicz A., *Ograniczenia własności wynikające z art. 142 k.c.*, [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego (Księga dla uczczenia pracy naukowej prof. W. Czachórskiego)*, Warszawa 1985.
- Bączyk M., Fojcik-Mastalska E., Góral L., Ofiarski Z., Pisuliński J., Pyziół W., *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2002.
- Bieniek G., *Zabezpieczenie wierzytelności pieniężnych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1992, nr 11–12.
- Brzozowski A., *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, „Firma” 1992, nr 7–8.
- Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1994.
- Dybowski T., *Zasady współzycia społecznego i społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa a prawo własności*, „Nowe Prawo” 1967, nr 6.
- Gandor K., *Sprzedaż na raty. Problemy organizacyjne i prawne*, Warszawa 1966.
- Gdulewicz E., Osłowski W., Skrzydło W., *Prawo konstytucyjne*, Lublin 1994.
- Gniewek E., *Kodeks cywilny. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe*, Kraków 2001.
- Gołaczyński J., *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 1993 roku. III CZP 54/93*, OSPiKA 1994, poz. 176.
- Gołaczyński J., *Przeniesienie własności nieruchomości na zabezpieczenie*, „Rejent” 1994, nr 5.
- Gołaczyński J., *Przewłaszczenie ruchomości na zabezpieczenie*, „Rejent” 1995, nr 1.
- Górski J., *Kilka uwag w sprawie własności (na marginesie projektu Konstytucji PRL)*, „Nowe Drogi” 1951, nr 6.

⁵⁴ J. Skapski, *Przewłaszczenie...*, s. 315.

- Haczkowska M., *Zmiana konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej „w czasach zarazy”*, „Przegląd Prawa i Administracji” 123, 2022.
- Heropolitańska I., Borowska E., *Kredyty i gwarancje bankowe*, Warszawa 1993.
- Ignatowicz J., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1976.
- Ignatowicz J., *System prawa cywilnego*, t. 2, Warszawa-Wrocław 1977.
- Kappes A., *Wybrane problemy stosowania zabezpieczeń wierzytelności na zbiorze rzeczy o zmiennym składzie*, „Palestra” 1995, nr 11–12.
- Kunicki A., *Skutki prawne zastrzeżenia prawa własności*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 29, 1967, nr 2.
- Longchamps de Berier R., *Zobowiązania*, Poznań 1948.
- Ładosz J., *Własność jako kategoria ekonomiczna a prawo własności*, [w:] *Własność i gospodarka a prawo*, Warszawa 1977.
- Marks K., Engels F., *Dzieła*, t. 13, Warszawa 1966.
- Mika D., *Prawo własności w europejskiej konwencji praw człowieka*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 5.
- Namitkiewicz J., *Zagadnienie „przeniesienia własności na zabezpieczenie” na gruncie prawa polskiego*, „Przegląd Notarialny” 2, 1948, z. 11–12.
- Niezbecka E., *Przewłaszczenie na zabezpieczenie w stosunkach bankowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin-Polonia, Sectio G” 41, 1994, nr 1.
- Nowakowski Z.K., *Prawo rzeczowe. Zarys wykładu*, Warszawa 1969.
- Ohanowicz A., *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 1964 roku*, OSPiKA 1965, nr 11.
- Pańko W., *Własność jako kategoria ekonomiczna a prawo własności*, „Prawo” 105, 1983.
- Pazdan J., *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, „Rejent” 1994, nr 1.
- Prądzyński W., *Powiernicze przeniesienie własności celem zabezpieczenia wierzytelności*, „Przegląd Notarialny” 1, 1947, z. 3.
- Radwański Z., Panowicz-Lipska J., *Zobowiązania — część szczegółowa*, Warszawa 1996.
- Rogowski S., *Nowelizacje konstytucji z 22 lipca 1952 roku w latach 1989–1991*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2009, nr 12.
- Rykowski R., *Dopuszczalność przewłaszczenia na zabezpieczenie nieruchomości*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1995, nr 6.
- Rytel-Warzocho A., *Reformy konstytucyjne w Polsce po 7 kwietnia 1989 roku*, „Toruńskie Studia Polsko-Włoskie” 17, 2022.
- Siedlecki W., *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 1960 roku*. 3 CO 27/57, OSPiKA 1961, nr 75.
- Siuda W., *Zabezpieczenie kredytu*, „Przegląd Podatkowy” 1993, nr 5.
- Skąpski J., *Przewłaszczenie na zabezpieczenie*, „Studia Cywilistyczne” 1969, nr 12–14.
- Skąpski J., *Zastaw na rzeczach ruchomych. Zahadnienia wybrane*, „Studia Cywilistyczne” 1964, nr 8.
- Stalmachowski A., *Klauzule generalne w kodeksie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1965, nr 1.
- Strus M., *Dwa sposoby powierniczego zabezpieczenia kredytu*, „Palestra” 1992, nr 11–12.
- Szachułowicz J., *Prawna i ekonomiczna problematyka reprowaryzacji nieruchomości rolnych*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 3.
- Szlęzak A., *Przewłaszczenie na zabezpieczenie rzeczy przyszłych, rzeczy oznaczonych co do gatunku oraz nieruchomości*, „Rejent” 1995, nr 2.
- Szpunar A., *O powierniczych czynnościach prawnych*, „Rejent” 1993, nr 11.
- Szpunar A., [w:] *W sprawie zabezpieczeń przy sprzedaży na raty*, „Państwo i Prawo” 1963, nr 3.
- Wasilkowski J., *Pojęcie własności w świetle kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1965, nr 12.
- Wasilkowski J., *Prawo własności w PRL. Zarys wykładu*, Warszawa 1969.
- Wasilkowski J., *Typy i formy własności w projekcie konstytucji PRL*, „Państwo i Prawo” 1952, nr 3.
- Wasilkowski J., *Zarys prawa rzeczowego*, Warszawa 1963.
- Wieniediktow A., *Gosudarstwiennaja socjalistyczeskaja sobwstwiennost*, Moskwa 1948.

Wójcik S., *Problem pojęcia własności prywatnej w III Rzeczypospolitej Polskiej*, „Rejent” 1991, nr 9–12.

Zagadnienie prawne Konstytucji PRL, t. 1–3, Warszawa 1954.

Zieliński A., *Charakter prawny przewłaszczenia na zabezpieczenie wierzytelności oraz jego skutki prawne*, „Przegląd Sądowy” 1995, nr 3.

Akty prawne

Dekret z 11 października 1946 roku — o prawie rzeczowym (Dz.U. z 1946 r. Nr 57, poz. 319).

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 października 1989 roku (k 3/88, OTK 1989).

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 maja 1990 roku (k 1/90, OTK 1990).

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 1948 roku (OSN 1948, poz. 56).

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 1964 roku (II CR 178/64 OSPiKA 1965, nr 11, poz. 229).

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 19 listopada 1992 roku (II CRN 87/92 OSN 1993, nr 5, poz. 89).

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 1993 roku (III CZP 54/93, OSPiKA 1994, nr 10, poz. 176).

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 1995 roku (I CR 7/95 OSN 1995, nr 12, poz. 183).

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1995 roku (III CZP 125/95 OSN 1996, nr 1, poz. 11).

Ustawa – Kodeks cywilny z 23 kwietnia 1964 roku (Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).

Zarządzenie prezesa NBP nr A/51-II/38 z dnia 15 października 1960 roku w sprawie kredytowania przedsiębiorstw.